

МЕДИЦИНАЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІҢ КӘСІБИ-АДАМГЕРШІЛІК ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН АНЫҚТАУДЫҢ НЕГІЗГІ АСПЕКТІЛЕРІ

Шилменова Айгүл Тұрдалықызы

aigul.shilmenova@gmail.com

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ «Әлеуметтану» мамандығының 1 курс докторанты,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ғылыми жетекші- Э.С. Отар

Медициналық қызметтің құндылықтары мен нормалары арқылы реттеу «дәрігер – науқас» жұбында әлеуметтік өзара әрекеттесуді анықтайтын ауқымды факторлардың бірі болып табылады. Бірқатар авторлар (А. В. Решетников, Е. И. Чазов және т.б.) медицина қызметкерінің адамгершілік қасиеттерін, оның кәсіби жарамдылығы мен медициналық кәсібилігінің негізгі құрамдас бөлігі ретінде қарастырады. Соңғы уақытта отандық денсаулық сақтау саласы үшін деонтологиялық зерттеулердің биоэтикалық базасын кеңейту тән болды [1, 350 б].

Қазіргі заманғы медициналық тәжірибенің құндылық аспектілерінің өзектілігі отандық және шетелдік зерттеушілер (А. Я. Иванюшкин, И. Харди және т. б.) арқылы танылды және жаңа әлеуметтік-экономикалық жағдайларға, әлеуметтік стратификацияға, кәсіби медициналық көмек көрсетудің жаңа тәжірибелеріне және медициналық кадрларды даярлауға байланысты бірқатар себептерге негізделген [2, 165 б].

«Құндылық» негізгі ұғымын нақтылау әрекеттерімен негізделген қазіргі бар түсіндірмелер мен жіктемелердің көп аспектілігін көрсету, құндылықтық бағдарлар (У.Томас, Ф.Знаниецкий), олардың жүйелі сипаты туралы түсінік беру орынды. Олар когнитивті, сезімдік және мінез-құлық компоненттерін байланыстырады және құндылықтарды нақтылау болып табылады [3, 267 б].

В.А. Ядов бойынша құндылықты бағдарлар жүйесі мен құндылықтардың иерархиялық жүйесінің шыңы «өмірлік үлгі» ретінде қарастырылады. Медицинаның қандай болуы туралы, өмірлік мақсаттың өзіндік иерархиясын қалыптастыра отырып, құндылықты бағдармен келісілетін мінсіз бейнеден шығатын дәрігердің жеке басы туралы, сондай-ақ адамның үлгі ретінде қарайтын мінез-құлық мақсаты мен нормасы туралы түсінік Гиппократ жұмыстарында тұжырымдалған. Егер жеке тұлға нормасы оның құндылықтық нұсқауына тиісті ретінде оңтайлы сәйкес келсе, олар іштей түрткі болады және борыш ретінде түсініледі. Борышты сезіну дәрігердің қызметінде маңызды рөл атқарады, оның мінез-құлықтық пациенттің мүддесі мен игілігімен дәлелденуі тиіс.

Құндылықтар адамның іс-әрекетінің бағдары мен мінез-құлық реттеушісі бола отырып, жеке тұлғаның сондай-ақ әлеуметтік субъектінің тыныс-тіршілігінің әртүрлі салаларында іске асырылады. Құндылықтар көрінісінің ерекше нысандарының бірі кәсіби құндылықтар болып табылады. Кәсіби құндылықтарды арнайы кәсіби қызмет пен маманның қызметі саласындағы әлеуметтік-мәдени нормалар арасындағы таратудың негізгі тетігі болып табылатын кәсіби қызметті реттейтін нормалар жүйесі ретінде анықтауға болады.

Қазіргі қоғамда маманның, атап айтқанда медицина қызметкерінің кәсіби дайындығына қойылатын талаптар күшейтілетіндіктен, кәсіби қызметтің бірқатар аспектілерін, оның ішінде моральдық-адамгершілік құрамдастарын атап өту қажеттілігі туындайды. Осыған байланысты мақалада медициналық қызметкердің кәсіби дайындық кеңістігі аксиологиялық ұстанымның әсері арқылы қарастырылады. Медицинаның кәсіби-адамгершілік

құндылықтарын анықтау медицина мәселелерін мәдениеттану, әлеуметтану және психологиялық аспектілерде түсіндіруге негізделеді.

Мәдениеттанулық ұстаным аясында медицина мәдениеттің құрамдас бөлігі ретінде түсіндіріледі, демек медицинада гуманизмнің абсолюттік құндылықтары мен игілігі үшін іс-әрекет орнатудың сәйкестілігімен сипатталатын әмбебап мораль нормалары қолданылады, бұл өмір сүруді нығайтуда мәдениеттің аксиологиялық модальдылығының шыңы ретінде көрінеді.

Мәдени ұстаным контекстінде медициналық кәсіби-адамгершілік құндылықтар иерархиясында гуманистік мәдениет құндылықтарының жүйесімен сәйкес келетін базалық құндылықтарды бөліп көрсетуге болады. Ш. Шварц пен М. Рокичтің ойынша, негізгі құндылықтар әмбебап сипатқа ие, яғни онымен барлық адамдар белгілі бір дәрежеде бірдей ие бола алады. Сонымен қатар, М. Рокич базалық құндылықтар саны қатаң шектелген деп санайды. Зерттеуші 18 негізгі құндылықтарды атап көрсетеді [4, 79 б]. Осы мақалада, М. Рокич теориясының негізінде келесі басты құндылықтарды көрсетуге болады: өмір, денсаулық, тұлға, қоғам, әл-ауқат, теңдік, қорғаныс, құтқару, қамқорлық, махаббат. Осы базалық құндылықтар медицина қызметкерінің кәсіби-адамгершілік мәдениетінің негізін құрайды.

Өмір дәрігер қызметінің барлық түрлерін құндылық ретінде анықтайды. Адам болмысының ең үлкен сыйы ретінде өмірді қастерлеу медицина қызметкерінің жеке басының құндылық-мотивациялық саласын анықтайды, бұл адамның медициналық мамандықты таңдауын саналы түрде, өмірді құтқару және қолдау бойынша кәсіби қызметпен тығыз байланыста өз Мен-концепциясын анықтаудан көрінеді. Медицина қызметкерінің санасының орталық құндылығы ретінде өмірді мойындаудың тікелей салдары - денсаулық сақтау құндылығы болып табылады. Бұл құндылық базалық бола отырып, дәрігер үшін де оның кәсіби қызметінің пәні болып табылады. Адамдардың денсаулығын қолдау және сақтау – медицинаның негізгі мақсаты. Алайда бұл құндылықтың субъективті түсіндірмесі дәрігер санасында байқалмайды: медицина қызметкерінің дүниетанымының мінсіз үлгісі ретінде денсаулық құндылықтарының субъективті және объективті қатынастары арасындағы шекараны бұзу болып табылады, өйткені басқа адамдардың денсаулығын қолдау және сақтау - медицина қызметкерінің тікелей міндеті [5, 45 б].

Базалық құндылықтардың әлеуметтік өлшемі, атап айтқанда, қоғам ерекше маңызға ие. Бұл ойдың дамуы келесі ұстанымға негізделген: адамның лайықты өмірі қолайлы қоғамда болуы мүмкін, оның өмір сүруі қоғамның әрбір мүшесінің лайықты өмір сүруі кезінде ғана өзекті болады. Адамдардың денсаулығын қамтамасыз ету осы үрдістердің негізі болып табылады. Демек, медицина саласындағы кәсіби қызмет ерекше әлеуметтік маңызы бар қызмет ретінде қабылданады. Медицина қызметкерінің санасында қоғам құндылығы оның кәсіби қызметінде ерекше мәнге ие болады, осылайша дәрігердің дүниетанымында кәсіби борыш пен жауапкершілік идеяларының айтылуы негізделеді. Бұл құндылықтар ұстанымдары әл-ауқат түсінігінде шоғырланған. Бұл құндылық оның барлық көріністерінде өмір сүру сапасын қамтамасыз етуде жалпы гуманистік ұстанымды білдіреді.

Әл-ауқат құндылығының өзектілігі оның таралу, жалпыға бірдей дәрежесімен анықталады. Шын мәнінде, егер біз орталық базалық құндылық ретінде өмірді танитын болсақ, онда әл-ауқат құндылығы ерекше аталады: барлығы өмір сүруі тиіс, барлығы аман-есен өмір сүруі қажет. Бұл контексте барлық адамдар үшін бірдей құқықтар туралы, оның ішінде сапалы медициналық көмек алу және сапалы медициналық қызмет көрсету құқығы туралы сөз болып отыр. Бұл идея теңдік құндылығын көрсетеді. Қорғау, құтқару, қамқорлық, махаббат құндылықтары гуманистік мәдениеттің мәнінен туындайды. Егер медицина қызметкерінің санасында қорғау, құтқару, қамқорлық, махаббат құндылықтары орныққан болса, денсаулықты сақтау және қолдау тұрғысынан әрбір тұлғаның лайықты өмірі қамтамасыз етілуі мүмкін.

Әлеуметтік ұстаным контекстінде медициналық қызмет осы қызмет акторларының, атап айтқанда медицина қызметкері мен пациенттің, сондай-ақ дәрігер-әріптестердің бір-

бірімен әлеуметтік рөлдік өзара іс-қимылы ретінде түсіндіріледі. Медициналық қызметті зерделеудің әлеуметтік көзқарасы медициналық қызметкер мен пациент жол көрсетуші ретінде көрінетін құндылық нұсқауларының өзара іс-қимылын талдауға бағдарланады.

Сыртқы әлеуметтік деңгейде медицина қызметкерінің әлеуметтік рөлі қоғамның әлеуметтік болжауы мен медицина тұлғасының осы нормативтік болжамдарға сәйкес келу ұмтылысының интеграциясы ретінде іске асырылады, бұл оның кәсіби әлеуметтенуінің негізі болып табылады. Пациентпен өзара іс-қимыл деңгейінде медицина қызметкерінің әлеуметтік рөлі рөлдік мінез-құлық үлгілерінде көрінеді, олар дәрігер мен пациенттің құндылықтарының қиылысуымен анықталады. Дәрігердің әлеуметтік мәртебесіне негізделген әлеуметтік рөлі келесі деңгейлерде іске асырылады. В. В. Болучевская, А. И. Павлюкова, Н. В. Сергеева дәрігер мен пациенттің өзара әрекеттесуінің төрт үлгісін бөліп көрсетеді:

- патерналистік үлгі, оның контекстінде медициналық қызметкер пациентке қатысты қамқор әкенің рөлін атқарады, пациент дәрігердің іс-әрекетіне қатысты сөзсіз сенімді ұстанымды қабылдайды;

- технократтық үлгі шеңберінде медицина қызметкері мен пациент арасындағы тұлғалық байланысты алып тастау болжанады;

- ұжымдық үлгі, оның мәні дәрігер мен пациент арасында аурудың жағдайын жеңу бойынша белсенділікті және жауапкершілікті тең бөлуді болжайды;

- келісім-шарт үлгісі, дәрігер мен пациент арасындағы жауапкершілікті бірдей бөлуді көздейтін, бірақ бұл рөлдер жазбаша және ауызша келісім деңгейінде белгіленеді [6].

Қазіргі заманғы медициналық тәжірибеде медицина қызметкері мен пациенттің өзара іс-қимылының соңғы үлгісі кең тараған. Дәрігер-пациент жүйесіндегі кәсіби коммуникацияның келісім-шарттық моделі пациенттің жеке басын құрметтеу, төзімділік, коммуникативтік құзыреттілік, жауапкершілік, кәсіби құзыреттілік сияқты құндылықтарды қалыптастыруға негізделген.

Пациенттің жеке басын құрметтеу құндылығы мен пациентке төзімді қарым-қатынас құндылығы тығыз байланысты. Әрбір адамның өзінің жеке бейнесі болғандықтан, бірегей өмірлік тәжірибесі бар, сондай-ақ әрбір адамның ауруының пайда болуы мен даму жағдайлары әртүрлі, алайда дене физикалық қиналыс жағдайында әрбір адамның білікті көмекке құқығы бар, онда медицина қызметкері адамдарды сол қалыптарында қабылдауға, яғни пациенттің жеке және мінез-құлық ерекшеліктеріне төзімді болуға міндетті.

Коммуникативтік біліктілік тұлғаның коммуникативтік жағдайды болжау және әлеуметтік-психологиялық басқару сияқты әлеуметтік-психологиялық қабілеттерінің жүйесі болып табылады. Медицина қызметкері мен пациенттің коммуникациясының ерекшелік контекстінде дәрігердің коммуникативтік біліктілігі түсіністік пен диалог қағидаларына негізделуі тиіс.

Жауапкершілік білікті шешімдер қабылдау қабілетін білдіреді, сондықтан кәсібилікке, кәсіби құзыреттілікке құндылық орнату медициналық қызметкер – пациент өзара қарым-қатынаста жүйе құраушы болып табылады, өйткені медициналық көмектің тиімділігі пациентке психологиялық жайлылық берумен ғана емес, ең алдымен емдеудің ықпалдылығымен байланысты. Медициналық кәсіби қызметтің құндылықтарын қарастырудағы психологиялық ұстаным медициналық қызметкердің кәсіби маңызды қасиеттерімен ұштасқан жеке-кәсіби құндылықтарды анықтауға мүмкіндік береді.

Медициналық қызметкердің кәсіби-адамгершілік құндылықтар иерархиясындағы жеке-кәсіби құндылықтарды атап көрсету дәрігердің кәсіби қызметінің жеке мәнін өзектендірумен байланысты. А. Н. Леонтьевтің түсіндірмесінде тұлғалық мән, саналық құрылымның құрамдас бөлігі бола отырып, адамның жеке тұлға үшін маңызды феномендер мен нысандарға жеке қарым-қатынасының көрінісі болып табылады [7].

Психологиялық ұстаным контекстінде медициналық кәсіби-адамгершілік құндылықтар иерархиясында жеке-кәсіби құндылықтарды атап өтуге болады, оның құрамына: адамдарға деген махаббат, борыш, эмпатия, ассертивтілік, оптимизм, өзін-өзі дамыту кіреді.

Борыш құндылық ретінде жауапкершілік сезімін, дәрігердің қоғам мен пациент рөліндегі кез-келген адам алдындағы міндеттерінің қажеттілігін дерексіздендіру болып көрінеді. Адамдарға деген махаббат пен борыштың құндылықтары өзіншілдікті жоққа шығаруға негізделген. Бұл құндылықтар басқаларға деген субъектілік қарым-қатынас үлгісін, сондай-ақ ақиқатты бейнелейді. Осындай құндылықтық нұсқауларда дәрігердің эмпатияға қабілеттілігі құрылады.

Эмпатия құндылық ретінде аяушылық, уайымдау сияқты сезімдермен өзара байланыста болады, алайда эмпатия сезім және қабілеттілік ретінде аяушылық пен уайымнан саналылық қасиетімен ерекшеленеді. Эмпатия - бұл саналы сезім, тиісінше эмпатия жүре қалыптасуы мүмкін және адамда дамиды, сондай-ақ оны бақылай алады. Эмпатияның дәл осы саналы сипаты медициналық қызметкерге медициналық процедуралардың қажеттілігінің субъективтілігі мен объективтілігі арасындағы тепе-теңдікті сақтау негізінде, өзінің кәсіби қызметін білікті, салмақты және жауапты жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Соңғысы, жеке-кәсіби құндылықты медицина қызметкерінің өзін-өзі дамытуда тұлғалық қалыптасу негізінде қарастыру қажет. Бұл құндылық тұлғалық өсу мен білім беру құндылықтарымен байланысты, өйткені өзін-өзі дамытуға бағыттау кәсіби біліктілік динамикасының негізгі алғышарты болып табылады, сондай-ақ кәсіби мотивацияның диагностикалық көрсеткіші, өмір жолын қабылдау және кәсіби дамудың алдын-алу құралы ретінде қарастырылуы мүмкін.

Медицина қызметкерінің кәсіби-адамгершілік құндылықтарының осы жіктелуі медицинаның аксиологиялық кеңістігінің мазмұнын көрсетеді. Маманның берілген сапаларын қалыптастыру проблемасын шешумен байланысты маңызды аспектілер медициналық қызметкердің кәсіби мәдениетінің функционалдық ұстанымымен құнды құрамдас бөлігін талдау болып табылады. Кәсіби-адамгершілік құндылықтардың қалыптасуының негізгі көрсеткіші медицина қызметкерінің өзінің дүниетанымы мен құндылықтық нұсқамаға сәйкес кәсіби салада әрекет ету қабілеті болып табылады. Демек, ықпалды-тәжірибелік компонент медицина қызметкерінің кәсіби-адамгершілік мәдениетінің қалыптасуының көрсеткіші болып табылады.

Осылайша, медициналық қызметтің кәсіби-адамгершілік құндылықтарын зерттеудегі өзектілік медицинаны ізгілендірудің қазіргі заманғы үрдістеріне негізделген, бұл қазіргі заманғы мәдениет, сондай-ақ медициналық тәжірибеге тән ауысу үрдістерін тұрақтандырудың базалық тетігі ретінде қарастырылуы мүмкін. Медициналық қызметтің кәсіби-адамгершілік құндылықтарының құрылымын талдау негізінде оларды жіктеу мен нақтылауда екі ұстаным анықталды: мазмұндық және функционалдық. Мазмұндық ұстанымға сәйкес кәсіби-адамгершілік құндылық мынадай құндылықтар топтарын қамтиды: негізгі құндылық, кәсіби-топтық құндылық, жеке-кәсіби құндылық. Функционалдық ұстанымға сәйкес кәсіби-адамгершілік құндылықтар когнитивті, эмоциялық-еріктік және ықпалды-тәжірибелік компоненттерден тұрады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Социология медицины: руководство. — М.: ГЭОТАР_Медиа, 2010. — 864 с.
2. Баракат Н.В. Аксиологический аспект медицинской деятельности//Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 7, Философия. 2011. № 3 (15). С. 165–168
3. Thomas W., Znaniecki F. The Polish Peasant in Europe and America. Vol. 1. Second edition. N.Y., 1927. 1150 с
4. Рокич М. Природа человеческих ценностей. Нью-Йорк. 1973.
5. Канищева, О. В. Ценности и оценки в социологии медицины : дис. ... канд. социол. наук / Канищева О. В. – Волгоград, 2007. – 156 с.

6. Болучевская В.В. Общение врача: особенности профессионального взаимодействия. (Лекция 3) / В.В. Болучевская, А.И. Павлюкова, Н.В. Сергеева // Медицинская психология в России : электронный научный журнал. 2011. № 3. URL: [http:// medpsy.ru](http://medpsy.ru)
7. Леонтьев Д.А. Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции / Д.А. Леонтьев // Вопросы философии. 1996. № 4. С. 22–24.